

Jerzy Urwanowicz

Uniwersytet w Białymstoku
e-mail: j.urwanowicz@uwb.edu.pl

ORCID: 0000-0002-7545-9591

DOI: 10.15290/mhi.2022.21.01.02

Ku ustanowieniu sądu *ultimae instantiae*. Laudum sejmiku województwa podlaskiego z 1577 r.¹

ABSTRAKT

Wydawany dokument z 1577 r., przedstawiony został w kontekście historycznym. Odzwierciedla on ostatnią fazę trwających przeszło 30 lat dążeń szlachty do ustanowienia sądu najwyższego (apelacyjnego). Dotychczas sąd ten stanowił prerogatywę króla, który rozpatrywał sprawy z terenu całego państwa podczas obrad sejmu. Było to nieefektywne. Stale rosnąca ilość zaległych, nierozpoznanych apelacji powodowała niezadowolenie szlachty. Spory i dyskusje toczyły się zarówno wokół formy przyszłego sądu (miała to być instytucja centralna – Trybunał, czy zdecentralizowana – sądy *ultimae instantiae*), składu sędziów i sposobu ich wyłaniania, jak też zakresu kompetencji. Włączone świeżo do Korony Polskiej (w 1569 r.) województwo podlaskie uczestniczyło w tym procesie, jednocząc swe dążenia z województwami sandomierskim i lubelskim. Tamtejsza szlachta przodowała w walce o sąd apelacyjny. Opisana w dokumencie zdecentralizowana forma sądu, traktowana była jako instytucja przejściowa. Także miał to być środek nacisku na władzę królewską i sejm, by powołać centralny sąd apelacyjny. Przy okazji tych działań szlachta podlaska doprowadziła do powołania czwartego sejmiku, wojewódzkiego (obok istniejących już trzech ziemskich w Drohiczynie, Mielniku i Brańsku). Uchwała sejmu z 1578 r., dotycząca utworzenia Trybunału Koronnego, czyniła zadość postulatowi szlachty podlaskiej (jak też z innych województw) wyrażonego w edytowanym dokumencie. Sąd najwyższy

¹ Publikacja powstała w ramach projektu programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2018-2023, nr projektu 31H 17 04441 84.

został powołany. Równocześnie ta decyzja doprowadziła do stabilizacji działania sejmiku wojewódzkiego na Podlasiu. Jego główną funkcją był coroczny obiór sędziów do Trybunału. Laudum jest świadectwem dojrzałości politycznej i wysokiej kultury prawnej szlachty podlaskiej.

**Resolution of the Assembly of the Podlasie Province of Drohiczyn,
9 September 1577**

ABSTRACT

Presented in a historical context, the document of 1577 reflects the last phase of the nobility's drive to establish a supreme court. Previously, the court was the prerogative of the king, who examined cases from across the state during the sessions of the diet. This was inefficient. The ever-increasing backlog of pending appeals caused dissatisfaction among the nobility. Disputes and discussions revolved around its form (central authority – the Tribunal, or a decentralized form – *ultimae instantiae* courts), its composition and method of selecting judges, as well as its scope of authority. The Podlasie province, newly incorporated (in 1569) into the Polish Crown, participated in the process, uniting its forces with the Sandomierz and Lublin provinces at the forefront of the battle for the court of appeal. The decentralized form of the court, described in the document, was treated as a temporary institution. Also, it was intended as a way to put pressure on the king and the parliament to establish a central court of appeal. In the course of these activities, the nobility of Podlasie led to the consolidation of the fourth assembly (Polish: sejmik), a provincial one (in addition to the existing three assemblies (Polish: sejmiki ziemskie,)). The 1578 Sejm resolution on the establishment of the Crown Court met the claims of the nobility of the Podlasie province (as well as from other provinces) stated in the document. The supreme court was established. At the same time, this decision led to the stabilization of the operation of the assembly of Podlasie. Its main function was the annual election of judges to the Tribunal. The resolution is a testimony to the political maturity and high standards of legal decorum of the Podlasie nobility.

Słowa kluczowe: Trybunał Koronny, sądy *ultimae instantiae*, sejmik województwa podlaskiego

Key words: the Crown Tribunal, *ultimae instantiae* courts, assembly of the Podlasie province

W dokumencie znajduje odbicie kilka spraw zarówno o charakterze państwowym, jak też regionalnym. Do tych pierwszych należy zaliczyć dążenie do reformy sądownictwa apelacyjnego w Królestwie Polskim w II poł. XVI w. Sąd apelacyjny, zarazem najwyższy, wynikał z prerogatywy i zobowiązania królewskiego. Monarcha realizował funkcję sędziowską rozpatrując sprawy podczas obrad sejmowych, zaś senatorowie pełnili funkcję asesorów. Rosnąca ilość zaległych, nierozpoznanych apelacji z terenu całej Korony powodowała frustrację i niezadowolenie osób zainteresowanych. Był to pragmatyczny powód do podjęcia dyskusji i działań nad wprowadzeniem zmian w sądownictwie apelacyjnym. Był też powód programowy: *correctura iurium* stanowiła ważny postulat prężnego i efektywnego w działaniu szlacheckiego ruchu egzekucyjnego².

Dążenia do wprowadzenia zmian w sądownictwie apelacyjnym przebiegały dwutorowo. Pierwszy nurt, którego przejawy widać na forum sejmowym i w publicystyce, zmierzał do powołania nowej centralnej magistratury, która przybierze później formę Trybunału. Drugi nurt – oddolny, przejawiał dążenia szlachty do powołania sądu apelacyjnego w postaci zdecentralizowanej: poszczególne sejmiki powoływały na terenie okręgu swej działalności sądy *ultimae instantiae*. Warto podkreślić, że na ostateczny kształt sądu apelacyjnego wywarły wpływ działania obu nurtów³.

Podlasie, inkorporowane do Korony podczas sejmu unijnego w Lublinie w 1569 r., znalazło się w obliczu trwającej już od ćwierćwiecza rozgrywki o sądy apelacyjne. Szlachta województwa podlaskiego zdecydowała się dołączyć do szlachty województw sandomierskiego i lubelskiego, przodującej w działaniach na rzecz reformy sądownictwa wyższej instancji, by wspólnie powołać sąd *ultimae instantiae*. Równocześnie zabiegi o powołanie owego sądu, jak też utworzenie Trybunału Koronnego w 1578 r., walnie przyczyniły się do utrwalenia się na terenie Podlasia czwartego sejmiku, wojewódzkiego (obok trzech działających już sejmików ziem: drohickiej, mielnickiej i bielskiej).

Walka szlachty o sąd najwyższy

Pierwsza konkretna próba reformy sądu najwyższego podjęta została podczas sejmu 1543 r., jeszcze za rządów Zygmunta I Starego. Przewidywano utworzenie sądu centralnego, stale działającego. Sędziowie mieli pochodzić z wyborów. Propozycja ta była nie do przyjęcia z punktu widzenia senatorów,

² A. Sucheni-Grabowska, *Monarchia dwu ostatnich Jagiellonów a ruch egzekucyjny*, cz. 1: *Geneza egzekucji dóbr*, Wrocław 1974, passim; Eadem, *Spory królów ze szlachtą w złotym wieku*, Kraków 1988, passim.

³ O. Balzer opublikował w 1886 r. pracę pt. *Geneza Trybunału Koronnego. Studium z dziejów sądownictwa polskiego w XVI wieku*, która do dziś zachowała walor aktualności w opisywanej materii. Przywołuję tu wyniki jego badań za: wyd. 2., Warszawa 2009.

gdyż tracili oni swoją uprzywilejowaną pozycję asesorów podczas sądów królewskich⁴. Dekadę później Zygmunt August podczas sejmów 1552 i 1553 r. zaproponował powołanie doraźnego sądu najwyższego (wyłącznie do załatwienia zaległych spraw). Miał on działać poza sejmem w składzie: senatorowie oraz przedstawiciele szlachty wybrani przez sejmiki – ale jako czynnik dodatkowy, uboczny wobec pozycji senatorów. Szlachta nie zaakceptowała tego rozwiązania⁵.

Pierwszy przejaw ofensywnej postawy szlachty wobec reformy sądownictwa miał miejsce podczas sejmiku warszawskiego 1556/1557 r. Przedstawiony wówczas projekt poselski zakładał powołanie jednej instytucji dla całego Królestwa Polskiego. Sędziowie mieli być obierani przez sejm (spośród senatorów) i sejmiki (z grona szlachty). Projekt przewidywał rozpatrywanie spraw sądowych osób świeckich z duchownymi. Także w gestii sądu miały być sprawy mieszczan, którzy powinni mieć w tym sądzie swych przedstawicieli. Nowa magistratura miała więc objąć wszystkie kompetencje sądowe monarchy. Piotrków miał być siedzibą tej instytucji. Propozycja powinna być wzięta pod rozwagę przez sejmiki, co jednak nie nastąpiło. Zdaniem Abdona Kłodzińskiego, projekt ten miał być realizacją idei Andrzeja Frycza Modrzewskiego. Opór przeciwko przedstawionym rozwiązaniom stawiało przede wszystkim duchowieństwo⁶.

Inicjatywa utworzenia jednorazowego sądu doraźnego, której nie udało się zrealizować podczas sejmów: 1552, 1553 i 1558/1559, została urzeczywistniona na sejmie 1562/1563 r., który obradował w Piotrkowie. Posłowie zgodzili się na ordynację królewską, która powoływała doraźny, działający do kolejnego sejmiku sąd apelacyjny. Rozwiązanie to miało zmodyfikowaną formę dawnych sądów wiecowych, rozpatrujących sprawy na terenie poszczególnych powiatów i województw. W ich skład wchodził dygnitarze, urzędnicy ziemscy (obie grupy to uczestnicy sądów wiecowych) i przedstawiciele szlachty wybrani na sejmikach (co odróżniało to rozwiązanie od sądów wiecowych)⁷. Oswald Balzer trafnie zinterpretował ordynację z 1563 r. jako sukces szlachty, pomimo tego, że sądy

4 Ibidem, s. 125-126; W. Maisel, *Trybunał Koronny w świetle laudów sejmikowych i konstytucji sejmowych*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1982, t. 34, z. 2, s. 73-109. Kiełkowanie idei Trybunału autor zauważył już wcześniej, niż Balzer, bo w przywileju Aleksandra Jagiellończyka z 1504 r.

5 O. Balzer, op. cit., s. 134-136; A. Kłodziński, *Na drodze do powstania Trybunału Koronnego, Projekty sejmiku warszawskiego z r. 1556/7*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Oswalda Balzera*, t. 2, Lwów 1925, s. 62.

6 A. Kłodziński, op. cit., s. 67-69. Podczas sejmiku piotrkowskiego z 1558/1559 r. po raz kolejny pojawił się podobny pomysł, lecz i ta inicjatywa nie doczekała się realizacji, ibidem, s. 70.

7 *Volumina Constitutionum* (dalej: VC), t. 2: 1550-1609, vol. 1: 1550-1585, wyd. I. Dwornicka, S. Grodziski, W. Uruszczak, Warszawa 2005, s. 109-111, *Ordinatio et constitutio novorum iudiciorum... [15 marca 1563 r.]*. Sądy wiecowe jako sądy wyższej instancji zaczęły stopniowo zanikać od poł. XV w. i sukcesywnie były zastępowane przez sąd królewski, vide: W. Bednaruk, *Trybunał Koronny. Szlachecki sąd najwyższy w latach 1578-1794*, Lublin 2008, s. 20-21.

o nią oparte nie wszędzie zostały zwołane. Utrwaliło się bowiem przeświadczenie o nieodzownej obecności przedstawicieli szlachty w sądach apelacyjnych. Ponadto od tego momentu nasilają się dążenia nie do jednorazowego załatwienia sprawy, lecz do powołania nowej instytucji orzecznictwa apelacyjnego⁸.

Trybunał czy sądy *ultimae instantiae*?

Okres dwóch szybko po sobie następujących bezkrólewí po śmierci Zygmunta Augusta w 1572 r., przedzielony krótkim epizodem panowania Henryka Walezego, dał nowy impuls w rozgrywce o sąd najwyższy. Czas ten dostarczył również nowych rozwiązań. Podczas pierwszego bezkrólewia szlachta zorganizowała nową instytucję, sądy kapturowe oparte o konfederację ziemi (województwa). Zasiadali w niej obieralni przez sejmiki sędziowie. Sądy te rozstrzygały w niektórych sprawach cywilnych, karnych i naruszających pokój publiczny. Było to rozwiązanie konieczne, jako że *absente lege silent lex*, lecz również sprawdzające się w praktyce. Kolejny krok nastąpił pomiędzy styczniem (konwokacja) a kwietniem 1573 r. (elekcja nowego króla), gdy z inicjatywy szlachty zaczęły powstawać pierwsze sądy apelacyjne nazywane *ultimae instantiae*⁹. Zbiór aktów prawnych przedłożony do akceptacji Henrykowi Walezemu, nazywany *Artykułami Henrykowskimi*, sankcjonował wprowadzoną przez szlachtę oddolnie instytucję sądów apelacyjnych. Pozwalał również na ich powstawanie w tych województwach, w których jeszcze nie zostały powołane¹⁰.

W *interregnum* zrodziła się myśl, że skoro i w sądach kapturowych, i *ultimae instantiae* pierwiastek królewski okazał się zbędny, to i w sądzie najwyższym, również podczas *regnum*, można obyć się bez monarchy. Równocześnie szlachta świadoma swojej pozycji, jak też skuteczności funkcjonujących w okresie bezkrólewia powołanych przez nią rozwiązań, nie zamierzała rezygnować z utworzenia nowej magistratury centralnej. Powinni w niej zasiadać deputaci z wyboru dokonanego na sejmikach, a nie z powodu tytułu czy piastowanego urzędu. Zakres kompetencji nowej instytucji miał obejmować całe orzecznictwo królewskie, a więc także w sprawach duchownych i miejskich.

Takie rozwiązania zawierał projekt poselski przedstawiony na sejmie koronacyjnym Henryka Walezego w 1574 r. Przewidywał on powołanie dwóch

⁸ O. Balzer, op. cit., s. 154-155, 195.

⁹ Ibidem, s. 231-232; E. Dubas-Urwanowicz, *Bezpieczeństwo wewnętrzne a geneza Trybunału. Sądownictwo koronne dwóch pierwszych bezkrólewí* [w:] *Praktyka życia publicznego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVI-XVIII wieku*, red. U. Augustyniak i A.B. Zakrzewski, Warszawa 2010, s. 107-117.

¹⁰ VC, t. 2, vol. 1, s. 326-329, *Artykuły Henrykowskie [17 maja 1573 r.]*, artykuł 16. W wersji przyjętej przez Stefana Batorego na sejmie koronacyjnym 1576 r. zapis w tej sprawie znalazł się w artykule 14 – ibidem, s. 356-359, *Litterae confirmationis Articulorum Henrico Regi antea oblatorum*.

trybunałów: w Piotrkowie (dla Wielkopolski i Prus) oraz we Lwowie (dla Małopolski). Zasiadać w nich mieli deputaci od szlachty i miast. Deputaci szlacheccy mieli być wybierani na corocznych sejmikach, zwoływanych w stałym terminie. Kadencja miała rozpoczynać się 1 listopada i trwać do wyczerpania rejestru bieżących spraw. Deputaci mieli sprawować urząd przez jedną kadencję, wybory miały być coroczne¹¹. Projekt wypłynął jeszcze raz w podobnej postaci, podczas sejmu konwokacyjnego z 1574 r. (po ucieczce Henryka). Wysuwała go wówczas szlachta województw sandomierskiego i lubelskiego¹².

Koncepcja instytucji przedstawiona w 1574 r. naruszała interesy senatorów (uczestników sądów królewskich) i duchowieństwa (jako senatorów, ponadto projekt nie przewidywał udziału deputatów duchownych). Co zaskakujące, opór pojawił się też ze strony miast (pomimo tego, że miały posiadać swych deputatów). Naruszał też interesy króla. Także postępująca dekompozycja ruchu egzekucyjnego sprawiła, że nie cała szlachta rozumiała potrzebę powołania instancji najwyższej w takiej formie i dlatego nie w pełni ją popierała. Wszystko to sprawiło, że projekt ten poszedł w odwłokę. Natomiast konfederacja generalna, zawiązana na konwokacji warszawskiej 18 września 1574 r., sankcjonowała powstające sądy *ultimae instantiae*, podobnie jak czyniły to wcześniej uchwalone, nieprzyjęte przez Henryka, *Artykuły Henrykowskie*¹³.

Druga połowa, a zwłaszcza ostatni kwartał 1574 r., przyniósł prawdziwy wysyp sądów *ultimae instantiae* powoływanych w Koronie¹⁴. Przewodziła na tym polu szlachta województw sandomierskiego i lubelskiego. 17 sierpnia 1574 r. szlachta zgromadzona na okazowaniu pospolitego ruszenia obu województw w Solcu przyjęła uchwałę dotyczącą utworzenia wspólnego sądu *ultimae instantiae* w Sandomierskiem i Lubelskiem¹⁵. Pierwsza sesja sądu apelacyjnego odbyła się w Sandomierzu 1 grudnia 1574 r.¹⁶

Może wydawać się paradoksalne, że niemal w tym samym czasie posłowie z tych województw podczas konwokacji 1574 r. zgłosili pomysł centralnej magistratury, gdy szlachta sandomierska i lubelska organizowała zdecentralizowane sądownictwo apelacyjne. Wydaje mi się, że jest to sprzeczność pozorna. Celem głównym miało być utworzenie Trybunału jako sądu najwyższego. Droga do

¹¹ O. Balzer, op. cit., s. 218-219.

¹² Ibidem, s. 247-248; W. Śladkowski, *Sąd „ultimae instantiae” trzech województw: sandomierskiego, lubelskiego i podlaskiego 1574–1577*, „Rocznik Lubelski” 1960, t. 3, s. 39.

¹³ E. de Noailles, *Henri de Valois et la Pologne en 1572*, t. 3, *Documents et pieces justificatives*, Paris 1867, s. 605-609, *Confederatio in conventionem generali facta*; vide: przyp. 9.

¹⁴ E. Dubas-Urwanowicz, *Bezpieczeństwo...*, s. 115.

¹⁵ *Akta sejmikowe województwa lubelskiego 1572–1632*, oprac. H. Gmiterek, Lublin 2016, s. 30. Wspomniana przez W. Śladkowskiego o miesiąc wcześniejsza inicjatywa posłów sandomierskich podczas sejmiku lubelskiego z 15 lipca 1574 r. (W. Śladkowski, op. cit., s. 39) nie znajduje odzwierciedlenia w zachowanych źródłach (*Akta...*, s. 30).

¹⁶ W. Śladkowski, op. cit., s. 40.

tego celu wiodła poprzez sądy *ultimae instantiae* – jako środek nacisku z jednej strony oraz jako instytucja przejściowa z drugiej. Zastosowane zostało rozwiązanie nie w jednym województwie, jak w większości, lecz w dwóch. Trzy lata później dokooptowane zostało do tego sądu trzecie województwo, podlaskie. Zarysowana więc została tendencja do ewolucyjnego przewycięzania decentralizacji sądów *ultimae instantiae*, wciąż stanowiąc element nacisku zmierzającego do utworzenia Trybunału.

Na sejmie toruńskim z 1576 r. przedstawiony został senatorski projekt sądu apelacyjnego. Przewidywał on apelacje tylko w sprawach cywilnych. Spod jego kompetencji mieli być wyłączeni duchowni. Deputaci mieli pochodzić wyłącznie z elekcji na sejmikach. Senator nie mógł zasiadać w sądzie z tytułu piastowanego urzędu, ale mógł być deputatem z wyboru (była to abdykacja senatu z dotychczasowego stanowiska). Miał to być jeden Trybunał z dwiema siedzibami: w Piotrkowie i Lublinie. Projekt senatorski (podobnie jak – bliżej nieznanymi – projekt poselski) zostały przez ten sejm odrzucone¹⁷.

Podczas obrad sejmowych okazało się, że jeszcze nie wszystkie sejmiki powołały sądy *ultimae instantiae*. Między innymi nie powstały one na ziemiach województwa podlaskiego i większości ziem województwa mazowieckiego. Król Stefan Batory okazał na tym sejmie dystans wobec zdecentralizowanego sądownictwa apelacyjnego. W limitacji z 20 grudnia 1576 r. Batory zastrzegł sądownictwo królewskiemu w sprawach kryminalnych, urzędowych (*causae officii*), miejskich, duchownych. W gestii sądów *ultimae instantiae* pozostawione zostały jedynie apelacje w sprawach cywilnych¹⁸.

W 1577 r. zostały powołane szlacheckie sądy apelacyjne również w tych województwach w których jeszcze ich nie było. Sejmik generalny z 15 maja 1577 r. uchwalił przyjęcie sądów dla całego województwa mazowieckiego¹⁹. Województwo podlaskie złożyło akces do sądu *ultimae instantiae* województw sandomierskiego i lubelskiego, który został przyjęty. Dokooptowanie Podlasia do wspólnego sądu apelacyjnego trzech województw nastąpiło 15 grudnia 1577 r. w Opatowie²⁰.

¹⁷ O. Balzer, op. cit., s. 302-303.

¹⁸ Ibidem, s. 253-254, 307.

¹⁹ J.A. Gierowski, *Sejmik generalny księstwa mazowieckiego na tle ustroju sejmikowego Mazowsza*, Wrocław 1948, s. 158-159.

²⁰ AGAD, Księgi grodzkie mielnickie, ks. 1, s. 460-463, laudum sejmiku województwa podlaskiego z 9 września 1577 r., k. 410v.-414; AP Lublin, Księgi grodzkie lubelskie, seria: Rmo, ks. 19, k. 312-318, laudum sejmiku województwa podlaskiego z 9 września 1577 r.; BN PAU i PAN, nr 8355, s. 27-34, laudum sejmiku województwa podlaskiego z 9 września 1577 r. (kopia XIX-wieczna). AGAD, Księgi grodzkie brańskie, ks. 8 k. 697-697v. oblata laudum województwa lubelskiego z 29 IX 1577 r.; ibidem, s. 698-698v., oblata laudum województwa sandomierskiego z 29 września 1577 r.; *Akta sejmikowe województwa lubelskiego...*, s. 35-38, laudum sejmiku lubelskiego w Lublinie, 29 IX 1577 r.; ibidem, s. 39-43, laudum sejmiku województw sandomierskiego i lubelskiego w Opatowie, 15 grudnia 1577 r.

Włączenie się Podlasia w proces powstawania zdecentralizowanego sądownictwa apelacyjnego nastąpiło więc w ostatnim momencie. Tamtejsza szlachta zdecydowała się na ten krok przyłączając się do dwóch województw przodujących w zabiegach o utworzenie sądu najwyższego zarówno jako instytucji centralnej, jak też zdecentralizowanej. Sejmik województwa podlaskiego zaakceptował *in extenso* decyzje i rozstrzygnięcia przyjęte przez szlachtę sandomierską i lubelską począwszy od okazowania pod Solcem z sierpnia 1574 r., na zjeździe opatowskim w styczniu 1577 r. kończąc. Ale Podlasianie wnieśli też własny wkład merytoryczny do wspólnego sądu. Trzej deputaci wyłaniani przez województwo (po jednym z każdej ziemi) mogli być wybierani zarówno spośród miejscowych senatorów i dygnitarzy, jak też ze szlachty nieutytułowanej. Kadencja sędziego trwała rok. Musiał upłynąć czteroletni okres, zanim deputat był obrany ponownie. Dopuszczony wszakże został wyjątek: można było zostać wybranym sędzią na kolejną kadencję bez odbywania karencji, jeśli dokonany został wybór jednogłośny, *nemine contradicente*. Ten wyjątek zdaje się sugerować, że zwykle wybór był dokonywany większością głosów. Deputaci nie mogli być zainteresowani żadną ze spraw rozpatrywanych w sądzie. Nie mogli również udzielać porad stronom sporu. Przypadki korupcji miały być natychmiast donoszone szlachcie, która nie tylko odwoływała skorumpowanego deputata, lecz także pozbawiała go na przyszłość dostępu do urzędów. Brak podstawy prawnej przy osądzaniu jakiegoś przypadku miał skutkować odesłaniem sprawy na sejm, który miał przygotować rozstrzygnięcie prawne²¹. Poprawki zaproponowane przez województwo podlaskie znalazły uznanie wśród szlachty z dwu pozostałych województw.

A iż panowie Podlasianie (...) niektóre artykuły przyczynili w tym przyłączeniu się do sądów tych naszych generalnych pospolitych, tego my ichmciom radzi pozwalamy, gdyż im ta poprawa jako i nam zawsze wolna jest natenczas, a potem zawsze społem z nami poprawiać tego będą, kiedy jedno tego będzie potrzeba²².

Przyłączenie się województwa podlaskiego do sądu tworzonego przez dwa województwa małopolskie było krokiem logicznym. Podlasie znalazło się w ogniu walki o sądownictwo apelacyjne dopiero po jego inkorporacji do Korony Polskiej w 1569 r. Sąsiedztwo i historyczne związki łączyły je z województwem mazowieckim, na którego terenie sądy *ultimae instantiae* powstawały jednak opornie i z opóźnieniem. Dlatego szlachta podlaska zdecydowała się na akces do dwóch województw małopolskich, tym bardziej, że od południa województwo podlaskie sąsiadowało z lubelskim. Dla Sandomierzan i Lublinian akces Podlasian był także korzystny. Alians ten wzmacniał bowiem

²¹ AP Lublin, Ks. gr. lub., seria: Rmo, ks. 19, k. 313-315; W. Śladkowski, op. cit., s. 45-46.

²² *Akta sejmikowe...*, s. 39, laudum sejmiku lubelskiego z 29 IX 1577 r.

etap pośredni na drodze od sądów *ultimae instantiae* do Trybunału. Szlachta województwa podlaskiego podzielała ten pogląd. Zostawiała otwartą furtkę dla innych województw, które zechcą się przyłączyć do utworzonego sądu apelacyjnego. Znamienne, że w swym laudum termin „trybunał” zastosowała właśnie w odniesieniu do sądu trzech województw²³.

Zagrożenie Rzeczypospolitej ze strony Carstwa Moskiewskiego, pod preją którego obradował sejm w 1578 r., wymusiło kompromis w sprawie sądu najwyższego. Konstytucja sejmowa powołała do życia Trybunał Koronny. Zaakceptowała ona również wyroki sądów *ultimae instantiae* dotyczące szlachty. Wobec duchowieństwa i mieszczan egzekucja wydanych przez nie wyroków została zawieszona do momentu zatwierdzenia ich na sądzie sejmowym przez króla²⁴.

Utworzenie sądu najwyższej instancji stanowiło ważny krok, bowiem – jak zauważył Waclaw Uruszczaak – był to częściowy rozdział władzy sądowniczej od ustawodawczej i wykonawczej. Ponadto wybór deputatów do Trybunału przez sejmiki ziemskie wzmacniał ustrój parlamentarny państwa. Wzmacniał również zasady demokracji, w której władza (także sądownicza) powinna legitymować się mandatem narodu (w tym przypadku – narodu szlacheckiego)²⁵.

Zmagania o sąd apelacyjny a instytucja sejmiku wojewódzkiego na Podlasiu

Proces powoływania do życia województwa podlaskiego rozpoczął się w 1513 r. od nominacji Iwana Sapiehy wojewody witebskiego na urząd wojewody podlaskiego²⁶. Swoją ostateczny kształt uzyskało ono w latach 1565–1566,

²³ Ibidem.

²⁴ VC, t. 2, vol. 1, s. 406-411, *Konstytucja sejmu walnego warszawskiego roku Pańskiego 1578 r.*; O. Balzer, op. cit., s. 17-318, E. Dubas-Urwanowicz, *Król i szlachta na sejmach Batoriańskich. Konflikty i kompromisy*, w: *Między monarchią a demokracją: studia z dziejów Polski XV–XVIII wieku*, Warszawa 1994, s. 143-169; L. Kieniewicz, *Senat za Stefana Batorego*, Warszawa 2000, s. 87-102.

²⁵ W. Uruszczaak, *Zasady ustroju społecznego Rzeczypospolitej Obojga Narodów a Trybunał Koronny*, [w:] *Trybunał Koronny w kulturze prawnej Rzeczypospolitej szlacheckiej*, red. A. Dębiński, W. Bednaruk, M. Lipska, Lublin 2008, s. 11-12. Na temat funkcjonowania instytucji vide: W. Bednaruk, *Trybunał Koronny: szlachecki sąd najwyższy w latach 1578–1794*, Lublin 2008; obszerny artykuł recenzyjny z tej pracy: P. Gawron, A. Moniuszko, *O Trybunale Koronnym w epoce Wazów. Uwagi na marginesie pracy Waldemara Bednaruka „Trybunał Koronny: szlachecki sąd najwyższy w latach 1578–1794”*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2010, t. 62, z. 1, s. 395-425; vide również: W. Zarzycki, *Trybunał Koronny Dawnej Rzeczypospolitej*, Piotrków Trybunalski 1993.

²⁶ AGAD, Kopicjana, nr 18, s. 550; ibidem, *Dokumenty pergaminowe*, nr 1137; W. Jarmolik, *Powstanie województwa podlaskiego*, „Białostoczczyzna” 1994, nr 4 (16), s. 6-9; *Wstęp*, [w:] *Urzednicy...*, s. 13-15; J. Maroszek, *Dzieje województwa podlaskiego do 1795 roku*, Białystok 2013, s. 53 i n.; W. Kalinowski, *Szlachta...*, s. 49-54. Natomiast jako początek województwa podlaskiego uznają rok 1520 Ł. Gołaszewski i A.B. Zakrzewski, w pracy: *Ustrój województwa podlaskiego, XVI–XVIII wiek. Wybrane problemy*, [w:] *Podlasie nadbużańskie. 500-lecie województwa podlaskiego*, red. O. Łatyszonek, Ciechanowiec 2013, s. 195-196.

podczas reformy administracyjnej przeprowadzonej w Wielkim Księstwie Litewskim. Wówczas to – obok istniejącego już urzędu wojewody – utworzony został drugi urząd senatorski, kasztelana²⁷. Teren województw tworzyły trzy ziemie (wymienione wedle porządku honorowego): drohicka, mielnicka i bielska. Pokrywały się one z okręgami sejmikowymi i grodzkimi. Instytucje te – w odniesieniu do ziemi drohickiej i mielnickiej – znajdowały się w Drohiczynie i Mielniku. Natomiast sejmik ziemi bielskiej obradował w Brańsku, tu również mieścił się sąd i urząd grodzki tej ziemi. Województwo podlaskie nie miało sejmiku wojewódzkiego. Łączącym je spoiwem były li tylko dwa urzędy senatorskie: wojewody i kasztelana oraz jeden urząd ziemski, stolnika²⁸. Tym niemniej w okresie przeduniyjnym widoczne są ślady porozumiewania się i współpracy sejmików podlaskich pomiędzy sobą. Były to kontakty raczej między posłami wybranymi na sejm przez trzy ziemie niż na wspólnym wojewódzkim zgromadzeniu²⁹. Postulat zwołania sejmiku wojewódzkiego posłowie z Podlasia zgłaszali na sejmie unijnym³⁰.

Sejmik wojewódzki pojawił się na Podlasiu w czasie pierwszego i drugiego *interregnum*. Miejszem jego obrad był Drohiczyn. Na tych zgromadzeniach zawiązywane były konfederacje wojewódzkie³¹. Ale – przykładowo – sesje sądów grodzkich na Podlasiu, po ucieczce Henryka Walezego, odbywały się na mocy ordynacji przyjętej także przez sejmik wojewódzki w styczniu 1575 r.³²

Istnienie i funkcjonowanie tego sejmiku zostało utwierdzone w okresie *re- gnum*. Jednym z pierwszych śladów działalności pod panowaniem królewskim

²⁷ *Urządnicy podlascy XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. E. Dubas-Urwanowicz, W. Jarmolik, M. Kulecki, J. Urwanowicz, Kórnik 1994, nr 1182, pierwszym kasztelanem został Hrehory Tryzna.

²⁸ *Ibidem*, nr 1352. W 1569–1570 funkcję tę pełnił Bartłomiej Żychorski. W okresie przed unią lubelską byli też urzędnicy gospodarscy, określane jako podlascy, odpowiedzialni za zarząd wód i lasów, tacy jak bobrownicy czy leśnicy. Istniał też urząd marszałka wojewódzkiego, piastowany przez Adama Kosińskiego, *ibidem* s. 14, 172.

²⁹ Przykładem może być „Mowa posłów podlaskich 1566”, wygłoszona na sejmie brzeskim, dotycząca unii Wielkiego Księstwa Litewskiego z Koroną Polską, sygnowana nazwiskami wszystkich sześciu posłów z Podlasia – po dwóch z każdej ziemi (BPAN w Kórniku, nr 247, k. 122-122v.). Na temat tego dokumentu *vide* w niniejszym tomie E. Kalinowski, *Stanowisko posłów podlaskich w sprawie unii polsko-litewskiej na sejmie brzeskim 1566 r.*, s. 21-49.

³⁰ O. Halecki, *Przyłączenie Podlasia, Wołynia i Kijowszczyzny do Korony w roku 1569*, Kraków 1915, s. 29-39.

³¹ Przykładowo: NGAB Mińsk, f. 1708, ks. 202, k. 480-483, konfederacja województwa podlaskiego, Drohiczyn, 12 marca 1573 r.; BUW, nr 354, konfederacja województwa podlaskiego, Drohiczyn, 18 czerwca 1573 r.; E. Kalinowski, *Szlachta ziemi bielskiej wobec bezkrólewi w XVI–XVIII wieku*, Warszawa 2020, s. 147-155.

³² AGAD, Gr. mieln., ks. 1, k. 77-78v., ordynacja sądów kapturowych województwa podlaskiego, Drohiczyn, 13 stycznia 1575 r.; NGAB Mińsk, f. 1715, ks. 167, k. 137v. „Termini castr. primi querellarum, sub discessu Sacrae Mtis Regiae a Regno Poloniae in Franciam, vigore constitutione conventus particularis palatinatus Podlachiae in castro Droh. celebrata, feria secunda post dominicam Septuagesimae AD 1575”.

stanowi laudum dotyczące porozumienia z województwami sandomierskim i lubelskim w sprawie utworzenia sądów *ultimae instantiae* z 9 września 1577 r. Był to powtórny zjazd szlachecki województwa w tej sprawie. Sejmik zwołany na 23 sierpnia nie odbył się z powodu słabej frekwencji i wobec tego szlachta postanowiła zgromadzić się ponownie 9 września³³.

Zgromadzeni uchwalili, że sejmiki wojewódzkie będą zbierały się corocznie. Ich głównym celem miał być wybór trzech deputatów (po jednym z każdej ziemi) do sądu apelacyjnego organizowanego wspólnie z województwem sandomierskim i lubelskim. Nie wiadomo kto wystawił uniwersał zwołujący sejmik. Mógł to zrobić jeden z senatorów województwa: Mikołaj Kiszka wojewoda podlaski, zarazem starosta drohicki lub Maciej Sawicki kasztelan podlaski. Częściej uniwersały zwołujące sejmiki wojewódzkie wydawał wojewoda Kiszka.

Konstytucja sejmu z 1578 r., ustanawiająca Trybunał Koronny, stabilizowała funkcjonowanie sejmiku województwa podlaskiego, zwyczajowo nazywanego „generałem”, jako sejmiku deputackiego. Przyjęte na tym sejmie prawo: *Porządek do obierania sędziów* oraz *Obieranie sędziów* stanowiły, iż na corocznych, zbierających się w stałym wrześniowym terminie sejmikach byli obierani deputaci do Trybunału. W odniesieniu do Podlasia na sejmiku wojewódzkim zbierającym się w Drohiczynie wybierano dwóch deputatów. Na mocy konstytucji sejmu 1699 r. sejmik wojewódzki zakończył swą działalność. Funkcję sejmików deputackich przejęły podlaskie sejmiki ziemskie³⁴.

Włączenie się do walki o Trybunał Koronny w oparciu o szlachtę małopolską zapewne przesądziło o tym, że Podlasie znalazło się w małopolskiej prowincji trybunalskiej. Deputaci mieli zasiadać w Trybunale w Lublinie, tu były rozpatrywane sprawy sądowe szlachty podlaskiej. W ślad za tym pójdzie też zmiana lokalizacji w prowincji parlamentarnej. Po inkorporacji do Korony senatorowie i posłowie z Podlasia zajmowali miejsca w senacie i izbie poselskiej pomiędzy Mazowszanami³⁵. Podlasianie mieli też wspólny z województwem mazowieckim sejmik generalny w Warszawie. Tym samym formalnie przynależeli do wielkopolskiej prowincji parlamentarnej³⁶. Dlatego też po usytuowaniu się

33 AGAD, Ks. gr. mielnickie, ks. 1, k. 407-407v.

34 VC, t. 2, vol. 1, s. 407; *Volumina Legum*, t. 6, wyd. J. Ohryzko, Petersburg 1860, s. 35, *Miejsce obrania deputatów podlaskich na Trybunał*. Na temat sposobu procedowania, roli oraz likwidacji tego sejmiku vide: J. Urwanowicz, *Sejmiki podlaskie w XVI–XVIII w. a kształtowanie się Podlasia jako regionu*, [w:] *Konteksty regionalności. Badania inter- i transdyscyplinarne*, red. A. Kopiczko i in., Olsztyn 2019, s. 176-185; E. Dubas-Urwanowicz, K. Łopatecki, J. Urwanowicz, *Akta sejmikowe podlaskie – specyfika edycji*, „Studia Edytorskie” 2022, t. 4 (w druku).

35 Wojewoda podlaski zajmował krzesło po plockim, witebskim i mazowieckim, a przed rawskim, brzeskim litewskim i chełmińskim (i pięcioma innymi); kasztelan – po plockim, witebskim i czeruskim zaś przed rawskim, brzeskim litewskim, chełmińskim (i czterema innymi kasztelanami większymi) VC, t. 2, vol. 1, s. 239-241, *Porządek rady koronnej polskiej i litewskiej*.

36 J.A. Gierowski, op. cit., s. 36, 88 i n.

w prowincji trybunalskiej, kolejnym logicznym krokiem było opuszczenie przez posłów podlaskich wielkopolskiej prowincji parlamentarnej i w latach 40. XVII w. przejście do prowincji małopolskiej³⁷. Jakkolwiek sejmikiem generalnym dla posłów podlaskich formalnie był wciąż generał mazowiecki.

Sejm z 1578 r. podjął również decyzję dotyczącą rozbudowy hierarchii urzędniczej województwa podlaskiego. Do istniejących już urzędów wojewody, kasztelana i tytularnych godności stolnika i łowczego, dołączono tytularne urzędy podczaszego, cześnika i podstolego³⁸. Hierarchia wojewódzka pozbawiona była urzędników sprawujących rzeczywiste funkcje: starostów grodzkich i urzędników sądowych ziemskich. Powołana później niż hierarchie w trzech ziemiach Podlasia, miała mniejszą siłę przyciągania szlachty niż tamte hierarchie, pomimo że formalnie stała od nich wyżej. Stąd po wprowadzeniu hierarchii wojewódzkiej, pojawiła się próba zawłaszczenia, czy też utożsamienia urzędów ziemskich z wojewódzkimi. Przez jakiś czas te same osoby przy piastowanych urzędach posługiwały się zamiennie określeniami bielski/drohicki i podlaski. Przędowała na tym polu szlachta bielska, w mniejszym stopniu dotrzymywała jej kroku drohicka, nie uczestniczyła w nim szlachta mielnicka.

Był to przejaw swoistej rywalizacji i próba zmienienia – utrwalonej historycznie i zwyczajowo – zasady starszeństwa ziem w województwie. Ostatnie miejsce ziemi bielskiej było wbrew aspiracjom jej szlachty i próbowała ona zasadę ową zmienić. Podobnie było z kwestią obioru deputatów do Trybunału Koronnego. Zasada obioru dwóch deputatów z trzech ziem prowadziła do licznych perturbacji spowodowanych rywalizacją bielsko-drohicką i w efekcie doprowadziła do likwidacji sejmiku wojewódzkiego na mocy konstytucji sejmu z 1699 r.³⁹

Zasady wydania

Oryginał laudum nie zachował się. Podstawą wydania stał się dokument znajdujący się w Archiwum Państwowym w Lublinie, w zespole Księgi grodzkie lubelskie, seria: Relacje, manifestacje oblaty, ks. 19, k. 312-318. Został on aktykowany w urzędzie grodzkim lubelskim w dniu 30 września 1577 r. (*feria secunda post foestum Sancti Michaelis*), na podstawie ekserptu z oblaty w urzędzie grodzkim drohickim. Oblata została dokonana dnia 10 września (*feria tertia post*

³⁷ E. Kalinowski, *Podlasianin Wielkopolaninem: z nieznanych dziejów przynależności terytorialnej Podlasia po 1569 r.*, „Przegląd Historyczny” 2015, t. 106, 3, s. 421-440.

³⁸ VC, t. 2, vol. 1, s. 417. Konstytucja *Urzędy tychże [Ruskiego, Belskiego] Województw i Podlaskiego* wymienia też urząd stolnika, który w województwie podlaskim istniał już wcześniej, vide przyp. 23. Urząd łowczego utworzony został w 1575 r., pierwszym urzędnikiem został Jan Dulski, *Spisy...*, s. 138.

³⁹ *Wstęp*, [w:] *Spisy...*, s. 16-18, 22-23. Vide: przypis 32.

foestum Nativitatis Virginis Mariae AD 1577). Laudum przedłożyli w urzędzie grodzkim Melchior Kostro (w tekście błędnie: „Kostrowski”), Apolinary Gałązkowski (Gałąskowski) i Marcin Brzozowski. Oblata dokumentu znajdującego się w AGAD w Księgach grodzkich mielnickich (ks. 1, k. 410v.-414) nie mogła stać się podstawą wydania z powodu złego stanu zachowania księgi. W Bibliotece Naukowej Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, nr 8355, s. 27-34, znajduje się XIX-wieczna kopia zrobiona z dokumentu oblatowanego w urzędzie grodzkim lubelskim. Edycja została oparta na dokumencie aktykowanym w księgach grodzkich lubelskich, zaś oblata z księgi grodzkiej mielnickiej i XIX-wieczna kopia, posłużyły li tylko jako materiał pomocniczy.

Dokument został wydany w oparciu o zasady opracowane przez Kazimierza Lepszego⁴⁰ z zastosowaniem pewnych modyfikacji. Zmodernizowane zostały zasady ortografii i interpunkcji. Rozwinięcie abrewiacji zostało zaznaczone nawiasami zwykłymi (). Uzupełnienia tekstu przez wydawcę zaznaczone zostało nawiasami kwadratowymi []. Zachowane zostały niektóre oboczności w pisowni, np. Drohiczyn/Drogiczyn, drohicka/drogicka; sejm/sjem; rejestr/regestr. Poszczególne artykuły laudum, wyodrębnione w tekście, zostały wyraźniej oddzielone poprzez zastosowanie akapitów.

Tekst dokumentu jest wyraźny, dukt pisma czytelny. Nieliczne poprawki, zmiany i uzupełnienia dokonane przez pisarza zostały oznaczone odsyłaczami literowymi (obok cyfrowych) i objaśnione w przypisach.

Laudum województwa podlaskiego z Drohiczyna, 9 września 1577 r.

Rkp. 1: AP w Lublinie, Ks. grodzkie lubelskie, ks. 19, k. 312-318; rkp. 2: AGAD w Warszawie, Ks. grodzkie mielnickie, ks. 1, k. 410v.-414 (zły stan zachowania); rkp. 3: BN PAU i PAN w Krakowie, nr 8355 (kopia XIX-wieczna)

[k. 312v.] My, rady, urzędnicy i wszystko rycerstwo koronne a obywatele wszystkich trzech ziem: drogickiej, mielnickiej i bielskiej województwa podlaskiego, zjachawszy się tu, na miesce zwykle naznaczone do Drohiczyna, wedle namowy i pierwsze(go) postanowienia naszego⁴¹ na dzisiejszy dzień 9 septembra złożonego i opisani, zwłaszcza w tej potrzebie dla postanowienia modi ultimae instantiae, wszystkich in genere spraw, którekolwiek p(er) viam motionis sive apel(lat)ionis do Króla Jego Mości na sejmie za dworem a quibuscumq(ue) iudiciis aut instantiis przypadły, a to dla tego, aby każdy sprawiedliwości swej do[j]ść mógł co naprędzej, gdyż przez niej w województwie naszym widzimy być wielką szkodę i ucisk ukrzywdzonem. Zaczem de malo in p[o]enis ludzie swawolni postępują. Przystawając tedy prawu

⁴⁰ K. Lepszy, *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI w. do poł. XIX w.*, Wrocław 1953.

⁴¹ Sejmik wojewódzki zwołany na 23 sierpnia 1577 r. nie odbył się z powodu słabej frekwencji.

pospolitemu [i] wolności naszej o tośmy się starali, abychmy to w województwie naszym, przykładem inszych województw, to odprawowanie sprawiedliwości świętej postanowili, jakoż [aby] nam z łaski Bożej na żadnej rzeczy nie schodziło. Ale dla więcszej uczciwości i powagi tak zacnej sprawy, nie sami przez się, ale pospołu z inszemi temi naszemu województwu przyległemi województwy sandomierskiem i lubelskiem odprawowano być potrzebuje, rozumiejąc tak postanawiamy, przyjmując i przystawając do postanowienia sprawiedliwości województw sandomierskiego i lubelskiego na okazowaniu pod Solcem w roku 1574 dnia 20 augusta uczynionego⁴²; z poprawą pewnych [k. 313] artykułów, która się stała w Opatowie in conventione g(e)n(er)ali terrae sandomirensis die 2 novembris anni 1574⁴³; ^a także i z tą poprawą, która się stała w Opatowie na obieraniu sędziów w dzień świętego Michała⁴⁴ roku 1575; także i z tą poprawą, która się stała na^{45b} zjeździe opatowskiem januarii se(cun) do anni 1577⁴⁶. Aby wszytki[e] sprawy i kauzy zatrzymane i zadzierżane, także też i te, które by na potomne czasy otworzyć i począć się mogły, sądzone i odprawowane były. Zwłaszcza, iż nam tego pozwala prawo pospolite na elekciej Henryka króla postanowiono⁴⁷ i króla Jego Miłości pana naszego miłościwego przysięgą na koronaciej utwierdzone⁴⁸. Przeto przychylając się do tego prawa wyżej mienionego i do wolności naszych szlacheckich, których jest fundamentem porzedi [?] przystojne i prędka sprawiedliwość, postanawiamy i czyniemy swego województwa takie odprawowanie apelacji i mocij takim porządkiem, jaki jest [w] województwach sandomierskiem i lubelskiem postanowiono, jako się już o tem wyżej wspomniało. Z tem dokładem, iż niektórych artykułów w postanowieniu województw tych poprawić nam się zdało. Jakoż tę poprawę i zdanie swe niżej tego napisaliśmy, poddając się pod zgodę spólną z temi województwy z którymi spólną a jednostajną sprawiedliwość mieć chcemy i postanawiamy, które to nasze postanowienie sprawiedliwości ultimae instantiae prze[z] nasze zjednoczenie z województwy sandomierskiem i lubelskiem i obiecujemy, ślubujemy i przysięgamy statecznie, skutecznie i nienaruszenie trzymać i dzierżyć i wedle niego krzywdy i szkód swych dochodzić. Które to postanowienie nasze i zgodne zjednoczenie czynienia sprawiedliwości ultimarum instantiar(um) województw [k. 313v.] sandomierskiem i lubelskiem, gdzie by zaś kto potem chciał ganić, targać, psować, albo inakszem sposobem i kształtem aniż jest opisano postanowienie województw sandomierskiego i lubelskiego, takowego nie inaczej rozumieć mamy jedno pro hoste patriae, ponieważ psować by chciał na czym salus et incolumitas Reipub(licae) totius zawisła i zasiadła. Warując to jednak i w cale zachowując, żeby zawsze w tem wyżej mianowanem sposobie postanowienia województw sandomierskiego i lubelskiego sprawiedliwości odprawowania ultimae instantiae województwa

42 Okazowanie odbyło się w rzeczywistości w dniu 17 sierpnia. Materiały dotyczące tego zgromadzenia nie zachowały się. Szlachta sandomierska i lubelska, później także podlaska często odwoływały się do „artykułów soleckich”. *Akta sejmikowe...*, s. 30.

43 Materiały dotyczące tego zgromadzenia nie zachowały się.

44 29 IX. ^{a - a} Zdanie zostało powtórzone w tekście dokumentu.

45 ^b W tym miejscu przekreślone słowo: sejmie.

46 Materiały dotyczące tego zgromadzenia nie zachowały się. Sejmik lubelski, który ściśle współpracował z sandomierskim, obradował 2 dni później, 4 lutego 1577 r. *Akta sejmikowe...*, s. 35-37.

47 VC, t. 2, vol. 1, s. 328-329, artykuł 16, *Artykuły Henrykowskie [17 maja 1573 r.]*. Henryk Walezy nie zaprzysiągł tych *Artykułów*.

48 Ibidem, s. 356-359, artykuł 14, *Litterae confirmationis Articularum Henrico Regi antea oblatorum*. Stefan Batory zaprzysiągł *Artykuły* na sejmie koronacyjnym w 1576 r.

nasze(g)o było nam wolno wszystko odmienić, albo też przyczynić, umniejszyć, co by się nam pożytkiem zgodnie zdało. Też i to sobie wolnie zostawujemy, gdzie by in[n]e województwa takowy sposób sprawiedliwości odprawowania *ultimae instantiae* sobie zezwoliły i postanowiły, że w tem z nimi zgodnie porównywać się powinni będziemy i jeden spólny stateczny sąd z jemi mieć w tej mierze wedle spólne(g)o postanowienia.

A to też sobie jeszcze w cale zachowując na potomne czasy, gdzie by się to nam więc wszytkiem zgodnie zdało włożyć zasię sprawiedliwość *ultimae instantiae* spraw i kaus wszytkich wyżej mianowanych na osobę K(róla) Je(g)o M(iłoś)ci, tedy nam tego nie ma przeszkadzać to nasze terażniejsze postanowienie i do tych województw przyłączenie. To też sobie warując, aby wszytkie *subselia minora* tak ziemskie, grodzkie, podkomorskie, komisarskie, wiecowe, były *loco et t(em)po(re) suis* odprawowane *instantiis descriptis*.

Na te sądy sędziowie obierani mają być na sejmiku województwa wszytkie(g)o nasze(g)o podlaskiego ze wszytkich trzech ziem to jest: drogickiej, mielnickiej i bielskiej w Drohiczynie z każdej ziemie po jednym sędziem. Na których obieranie każdego roku [k. 314] już teraz sobie składamy czas dzień św. Michała⁴⁹, na którym sejmiku każda ziemia obrać spólnie ma między sobą osobę jedną godną, bogobojną, cnotliwą, prawą i z wiecami ziem swych sądowych umiętną, dobrze osiadłą.

Ci sędziowie mają być obierani *promiscue* tak z ichmość panów rad, jako też i z rycerstwa, a wszakoż z tych, którzy na sędziach jakich siedzą apelacje albo ruszenia od ich dekretów idą, obierani być nie mają.

Obrani sędziowie do drugich tylko sądów trwać mają, to jest do roku, a in[n]i na ich miejsce obierani być mają.

A żaden z elektów na sądy obierani być nie ma powtóre aż po czwartym roku. Wszakoż w tym artykule to sobie warujemy, iż jeśli by się nam wszytkiem w którejkolwiek ziemie obrani sędzia podobał, tedy rok po roku wolno nam go będzie obrać, jeśli się nań wszyscy obywatele onej ziemie zgodziemy *nemine contradicente*.

Przysięgę ci sędziowie taką uczynić mają tamże na sejmiku elekciej swej zaraz, jaka była na nowe sądy. Tego dołożywszy, iż praktykowania w kausach wszelakich czynić nie mają żadne(g)o, ani przestroóg, ani rady dawać a jeden na drugiego taić nie ma jeśliby wiedział, żeby namniejszy podarek od kogo wziął, takowego ktoby jemu samemu albo komu drugiemu co dawał, oznajmić. A takowy, który by słusznie w tem był pokazan, ma być z tych sądów wyrzucon, a potem *inhabilis* na wszytkie urzędy póki żyw.

Sądzić mają sprawiedliwie wedle opisanego prawa i *pospolite(g)o* zwyczaju, Boga i sumnien mając przed oczyma. A gdzie by się toż przytoczyło, przednie za okazaniem *stron novum emergens*, o czym by prawa *pospolite(g)o* nie było, tedy *exaudita controversia et consc(ri)pta* mają odesłać *in concluso rotulo* na sejm *sub poenis partium*. A tam na takową sprawę statut ma być uczynion [k. 314v.] na temże sejmie *de consensu om(niu)m ordinum* a zaś na trybunał *illus* także *sub sigillo regali* ma być odesłan a z tego ma być uczynion dekret. A w inszych *causas* wszytkich także się zachować mają, jako stoi w postanowieniu *sendomiarskiem* i *lubelskiem*. Ci sędziowie sądzić mają mocje i apelacje wszytkie od wszytkich sądów ziemskich, grodzkich, wiecowych, starościch, podkomorskich, komisarskich, zawisłe i przypadłe na dekret

Króla Jego Miłości i na sejmowy, jako trzy te, które będą przypadać generaliter, to wszystko co zwykło przychodzić na sejm p(er) viam motionis et appellationis, także i post curiam, także i te kauzy, które nie byli praktykowane na wieczasz [wiecach?]. Cóż sędziowie sądzić mają causas criminales, ale które mere criminales się okażą, te tylko przesłuchawszy, kontrowersją spisawszy, mają odesłać na sjem walny do Króla pro cognitione et decreto.

Mają też ci sędziowie sądzić causas pro poenis sessionis turris o zabicie ad instantiam instigatoris, które się zaczęły i zacząć mają, też i aktie, które ex offi(c)io o intentowane były dignitariis et officialibus pro negligentia sive excessu ex off(ic)io illorum comissa. Też chociaby strona do tego była przypozwana abo nie, ci sędziowie sądzić mają.

Dla tych akcyj wyżej mianowanych po śmierci Króla Je(g)o M(oś)ci pana naszego, ^{50c} przypodawać nie trzeba, ale iux(ta) exigentiam termini, jako mu za żywota Króla Je(g)o M(oś)ci przypadał. Także i teraz na rok przed temi sądami, okrom jeże-[li]by która strona umarła, bądź actorea, bądź rea, tedy sukce(so)ra mają przypozwać p(ar)tes reae, albo sukcesor aktorów ma odziwić [?] causam cum parte rea. Także też od uchwały terażniejszych sądów, kiedy by sędzia ziemski umarł, po śmierci [k. 315] jego przypozwać nie trzeba będzie. Conclusia dekretu taka ma być wszakże, tak [jak] gdyby była disparitas votorum, tedy je mają i drugi, i trzeci raz p(er) vota puścić, a gdzieby do trzecie(g)o razu nie zgodzili się in votis, tedy maior pars concludat.

Niebytność i śmierć któregokolwiek sędziego z onych wybranych przeszkadzać sądów tych nie ma, ale powinien będzie absens przysiąc a[!]bo na tych sądziech, albo na wtórych, iż vera infirmitate impeditus przyjachać nie mógł.

U tego sądu prokurator stroną poprawi i już kauzy swej nie może, jedno ją authentice sędziom oddać a dilacjować, nic nowego nie przyczyniając.

Dekreta wszelakie mają być, z pisma dowodnie racje wypisawszy, ferowane i pisarzom na piśmie tu(n)c aktykowane(g)o oddawane.

Inhibitu żadnych nie przyjmować, ani kauzy z rejestru przypadłej odkładać i zaczęta jeśli deliberacji potrzebuje nie dalej, jedno do trzecie(g)o dnia skończyć mają. A wszakoż absentibus in negotiis Reipub(licae) extra Regnum dilatatie iść mają.

A gdzie by też komu in aliqua causa przysięgę skazano, tedy to in arbitrio ipsius będzie komu iurament skazą, albo na roczech ziemskich powiatu swe(g)o, albo in illo tribunali, gdzie się akcja zaczęła, albo tamże u onego sądu zamierzywszy sobie czas, jakoby do przysięgi mógł cum testibus stanąwszy przysięgę odprawić, tego dołożywszy, że tamże u one(g)o sądu przysiędze sup(er) negotio principali może będzieli chciał et super damna deinde sequentia przysięgę wedle prawa pospolitego opisania uczynić. A już za taką przyczyną on sąd ma zaraz przydać wożne(g)o na wwiązanie actori et iure victori remitować strony et loci capitaneum illius districtus, ubi bona iure victi consistenterunt, pro executione facienda.

Około preskrypcii banicii fatali tak postanawiamy, jako jest opisano konstytucją na sejmie krakowskim coronationis [k. 315v.] Króla Je(g)o M(oś)ci uczynionej⁵¹. Będzie też wolno apelować stronie, której by się ukrzywdzony być rozumiał, od tych sądów do takowego sądu blisko przyszłego w roku przyszłym, gdzie już dalej apelować nie będzie mógł. A ten który będzie apelował, powinien będzie trzy grzywny położyć według elucydacji opatowskiej przed temi sędziami in instantia której jeśli

⁵⁰ ^c Powtórzenie zwrotu: Króla Je(g)o M(oś)ci.

⁵¹ VC, t. 2, vol. 1, s. 371, 4. *Praescriptio seu fatalia sub interregno*.

apel(lati)oni dekret sąd on wziąć ma, a jeśli retraktują, tedy w czas jemu wrócić mają według postanowienia opatowskiego⁵².

Mie[j]sce tym sądom postanawiamy Lublin dla odległości województwa naszego. A obrani sędziowie województwa naszego uczyniwszy przysięgę, zaraz na zjeździe przyszedł, który sobie naznaczamy na dzień świętego Michała⁵³ pro hac vice tantum na obieranie sędziów. A inszych lat na dzień świętego Mateusza⁵⁴ ut sup(ra). Powinni będą jachać z tem naszym zgodnem postanowieniem do Sandomierza na dzień przyszy ósmy miesiąca nowembra. A tam z ichmością pany deputaty województwa sandomierskiego i lubelskiego odsądziwszy województwo sandomierskie, zaś powinni jachać do Lublina a tam odprawiać [sprawy] województwa lubelskiego i podlaskiego, a rozjeżdżać się nie mają, aż wszystkie sprawy in apell(at)onibus et motionibus i na wyrokach Króla Je(g)o M(oś)ci zawisły i te które by do tego czasu przypadły odprawy. Gdyż już nie wątpimy o ichmości panach deputacich onych wojewózd[tw], że nam, braciej swej, dla miłości dobrego Rzeczypospolitej.

Aby żaden na zjazd do onego miasta województwa naszego, kiedy oni sędziowie obierani będą, także też kiedy takowe sądy odprawowane będą z tumultem, z bronią, z wszelaką strzelbą przyjeżdżać nie śmiał.

Do sądu aby żaden nie wchodził, tylko dla wpisowania się [k. 316] do rejestru. A kogo z rejestru zawołają, aby z więtszym poczem nie wchodził jedno z prokuratorem a ze dwiema przyjaciółmi. Któremu sądowi takie bezpieczeństwo postanawiamy, jako pod Solcem⁵⁵ i w Opatowie⁵⁶ na poprawie tego artykułu jest opisano i postanowiono. Około gospód rozdawania przystawamy do postanowienia ichmości panów Sandomierzan i panów Lublan, tedy żądamy ichmość, aby według postanowienia soleckiego⁵⁷ jako deputatom naszym, tak i nam z urzędu gospody dawane były a ten artykuł około zastępowania gospód aprobujemy.

Pieczęć sądowa ziemska tych trzech wojewózd[tw] ma być z takim napisem: titulum „Sigillum iudicii g(e)n(ra)lis palatinatus Sendomiriensis, Lublinensis et Podlachiae”.

Akta takowych sądów i pieczęć w osobliwej skrzyni mają być chowane przy księgach ziemskich; wszakże te księgi mają być otwarzane na każde leżenie ksiąg z księ(ga)mi ziemskimi.

Przy tych sądziech otworzone mają być księgi ziemskie dla przyjmowania zapisów i wy[j]mowania potrzebnych ekstraktów.

Opatrzenie sędziów i pisarza ma być z pamiętnego, które ma być in duplo, to jest dziesięć groszy.

Wszelakie zapisy, protestacje, rekognicje też mają być przed sądem onym zeznawane, które takiej wagi mają być, jako sejmowe albo ziemskie.

Starostowie dekretów wszystkich przez takowe^{58d} sędzie uczynione egzekucją czynić powinni będą s(u)b privatione officii, o co ma być pozwan ad illa iudicia g(e)n(er)alia i tam in suo termino respondować et decretum pati comissa sibi apell(at)io ne ad futurum simile iudicium. Tego też tu nieopuszczając, iż in termino apell(at)io

52 Materiały dotyczące tego sejmiku nie zachowały się.

53 29 września.

54 21 września.

55 Materiały dotyczące tego zgromadzenia nie zachowały się.

56 Materiały dotyczące tego zgromadzenia nie zachowały się.

57 Materiały dotyczące tego zgromadzenia nie zachowały się.

58 ^d W tym miejscu przekreślone słowo: wszystkie.

nis przystawając do prawa [316v.] pospolitego i zwyczajów dawnych dilacia na munimenta żadna nie ma być dawana ani kome[n]dowana i owszem, już tam każdy cum munimentis powinien być gotowem exceptis causis ex cit(a)t(i)onibus p(ro)venien(tib)us. Także in causis, które przypadają vigore motionis ab accessorio, tedy gdy już odprawia accessorium, skażą sup(er) principali, odpowiedzieć tedy parti utriusque, która by tego potrzebowa[ła] ma być dilatia ad munimenta, które okazać ma na przyszłych sędziach. A jeśli by brał dylacją do ksiąg województwa swego a tam by ani roki, ani leżenie ksiąg nie było w tem czasie, tedy ma przynieść signifikatorią od starosty iż roki i leżenie ksiąg nie było.

W artykule tego de apell(ati)one dołożywszy, iż od kaus ab accessorio na ten sąd przechodzić będzie a dekretem ono accessorium będzie nalezione na którąkolwiek instancją a przyszło u onego sądu de negotio principali kontrowertować, za którą kontrowersją gdzie by się więc nowy dekret stał, tedy od tego dekretu wolna ma być apelacja ad futurum simile iudicium. Starostowie mieszczan i wszystkich trzech ziem sądowi województwa podlaskiego: drohickiej, mielnickiej i bielskiej aby był powinien prędką a nieodwłoczną sprawiedliwość egzekucją czynić s(u)b poenis in statuto descriptis. A gdzie by był negligens in facienda executionae rei iudicatae coram iudicio g(e)nerali p(er)emptorie cit(a)tus, respondeat et pro poena satisfaciatur totiens quotiens cit(a)tus fuerit et suo p(ar)ti resarerire [?] ibidem in instanti tenebitur p(er) p(ar)tem iudici comprobata; których jeśli by tam zaraz nie odłożył, tedy vicinior capitaneus egzekucją na dobrach jego ratione poenarum et d(am)norum czynić będzie powinien; którego viciniorum tak rozumieć chcemy, do którego się strona [k. 317] ukrzywdzona uda, który tam in p(er)lucris et lucris stronie ukrzywdzonej egzekucją na stronie onej która jest incovicta, także i na staroście czynić ma usq(ue) ad ultimum gradum, ut de iure veniet sub damnis et poenis ut supra; toż ma być rozumiano i o staroście na którym by prawo było od kogo przewidziano, albo który by kogo z majątności wybił.

Starostowie i urzędnicy wszyscy ziemscy, także też i grodzcy, aby nie byli ex officio et bonis za dworem na sjem pozywani jedno do tych sądów ulimae instantiae, a pozwy na nie mają być dawane sub sigillo terr(estr)is illius districtus. Także też wszyscy ad proseq(uentio)nem motionis et apellationis tum et cit(a)t(i)onis revifficatoriales pozwy mają rewidować s(u)b sigillo iudicii terr(estr)is illius districtus tem swoim deputatom, które obierzemy, dajemy władzę i moc limitować sądy te, jeśli by które legale impedimentum przypadło, to jest albo ruszenie pospolite, albo conventus g(e)n(er)alis, albo – czego Boże uchowaj – pestis. W czem się mają z wiszemi [inszemi] sędziami województw sandomierskiego i lubelskiego zgadzać.

Ci deputaci do tych sądów mianowani nie mają sędzić apelacji od sądów ziemskich o dziesięćcinę; także aby sąd ziemski i grodzki in minoribus subseliis będą nie odprawowały i starosta i sąd jego aby egzekucje nie czynił dotąd, aż będzie compositio inter status. Co vigore pr(aese)ntis conventus w swoim województwie postanawiamy; czego czynić nie mają s(u)b poenis in statutis cont(ra) officiales negligente descriptis.

Pod tem czasem sądenia województwa sandomierskiego i lubelskiego roki ziemskie, podkomorskie, komisarskie i grodzkie województwa podlaskie(g)o mają być odprawiane czasów w statucie opisanych, a gdy się poczną odprawować iudicia ultimae instantiae województwa podlaskie(g)o, [k. 317v.] na ten czas urzędnicy mają przestać odsądenia spraw sądowych.

I też w województwie naszym podlaskiem a s(u)bsellis minoribus, jako od sądów ziemskich, starościńskich, grodzkich, podkomorskich, komisarskich apellatio ani motio są int(er)ponowane. Przeto to sobie warujemy pro hac vice tantum sądów

niniejszych przyszyłych *ultima instantiae* vigorem mieli a tem kaus swych nie tracili, ale aby gdzie int(er)ponowali apelacja była rozumiana pro motione iuridice int(er)posita iux(ta) p(re)sc(ri)ptum statuti.

A iż panowie starostowie wszystkich trzech ziem wedle konstytucyj anni 1562⁵⁹ sami sądów swych nie odprawowali osobami swemi a tak to sobie warujemy, aby te dekreta ważne ^etak^{e60} były, które sędziowie ich odprawowali, jakoby je starostowie sądzili pro hac vice tantum.

A iż z tem naszym postanowieniem rozumieliśmy być rzecz potrzebną posłać tak do ichmości panów Sandomierzan na zjazd do Opatowa na dzień świętego Michała⁶¹, jako też i do Lublina do ichmości panów Lublan, tedy naznaczamy spośród siebie bracią swą urodzone(g)o pana Jana Niemierę stolnika podlaskiego⁶² do Opatowa, a urodzonego pana Apolinara Gałąskowskiego⁶³ do Lublina, którem tę moc dajemy zgadzać się z ichmościami na te artykuły, które są na sejmik lubelski i opatowski od ichmościów panów deputatów iudiciorum *ultima instantiae* województwa sandomierskie(g)o i lubelskie(g)o propter melior(ati)onem i elucid(ati)onem posłano.

A iżby to nasze zgodne postanowienie skutek swój brało i owszem obywatelom województwa podlaskiego ku wiadomości przychodziło, za naznaczeniem osób pewnych spośród siebie opisano i przez nas wszystkich poprawione i przyjęte to nasze wspólne postanowienie zgodnie napisane za podpisy rąk tych naszych deputatów⁶⁴ do ksiąg grodzkich [k. 318] drohickich do aktykowania oddajemy używając w tem jegomości pana starosty miesca onego⁶⁵, aby do inszych urzędów województwa tego authe(n)tice z urzędu swego ku aktykowaniu odesłać raczył⁶⁶; aby tam każdy z grodu swego to sobie dla wiadomości wy[j]mował.

Działo się to w Drohiczynie na zjeździe województwa podlaskie(g)o dla ustanowienia sprawiedliwości swej odprawienia ultimarum instantiarum, die 9 septembris, to jest w poniedziałek po Narodzeniu Panny Marjej, roku pańskiego tysiąc pięćset sied[em]dziesiąt siódmego.

Sebastian Suchodolski⁶⁷ de manu propria,
Arnolphus Hlebowicz vexillifer⁶⁸ de manu p(ro)pria,
Martinus Wąż subiudex⁶⁹ sc(ri)ps(er)u)nt,
Piotr Padkowski sędzia mielnicki⁷⁰,

59 VC, t. 2, vol. 1, s. 105, *O sędziach starościach*, pkt 53.

60 ^e-^e Słowo dopisane nad linią tekstu.

61 29 września.

62 Jan Niemiera (Niemira) stolnik podlaski 1576-1603.

63 Apolinary Gałązkowski (Gałąskowski, Gałązka) podsędek ziemski drohicki 1588-1598, deputat do sądu *ultima instantiae* z ziemi drohickiej lub mielnickiej.

64 Apolinary Gałązkowski, Melchior Kostro i Marcin Brzozowski wykonali oblatę w grodzie drohickim, zapewne więc to oni zostali obrani na pierwszych deputatów województwa podlaskiego do sądów *ultima instantiae*.

65 Mikołaj Kiszka starosta drohicki 1556-1587, wojewoda podlaski 1569-1587.

66 Zachowała się tylko oblata w księgach grodzkich mielnickich. Nie zachowały się księgi grodzkie drohickie i brańskie, w których oblatowane było owo laudum.

67 Sebastian Suchodolski wojski drohicki 1576-1584.

68 Arnolf Hlebowicz chorąży drohicki i mielnicki 1572-1592.

69 Marcin Wąż podsędek drohicki 1557-1587.

70 Piotr Padkowski (Patkowski) sędzia ziemski mielnicki 1561-1585.

Jan Kosiński pisarz ziemie drohickiej⁷¹ s(ubs)c(ripse)rat,
 Andrzej Jałbrzyk Wszeński⁷² s(ubs)c(ripse)rat,
 za zleceniem Melchior Kostrowski⁷³,
 za zleceniem sc(ripse)rat Piotr Gnojeński⁷⁴ ręką swą,
 Jan Melchior Bokiej⁷⁵, Marcin Brzozowski⁷⁶, Maciej Pobikrowski sędzia grodzki drogicki⁷⁷ sc(ripsera)nt.
 Ex actis castren(sibus) Drohicen(sibus), sub sigillo capitan(eali) resc(ri)ptum.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

- Archiwum Główne Akt Dawnych, Dokumenty pergaminowe, nr 1137.
 Archiwum Główne Akt Dawnych, Kopicjana, nr 18.
 Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Księgi grodzkie brańskie, ks. 8.
 Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Księgi grodzkie mielnickie, ks. 1.
 Archiwum Państwowe w Lublinie, Księgi grodzkie lubelskie, seria: relacje, manifestacje, oblaty, ks. 19.
 Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie (BN PAU i PAN), rkps 8355.
 Biblioteka PAN w Kórniku, rkps 247.
 Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, rkps 354.
 Nacjonalny gistoryczny archiw Białarusi w Mińsku, f. 1708, op. 1, ks. 202.
 Nacjonalny gistoryczny archiw Białarusi w Mińsku, f. 1715, op. 1, ks. 167.

Źródła drukowane

- Akta sejmikowe województwa lubelskiego 1572–1632*, oprac. H. Gmiterek, Lublin 2016.
 de Noailles Emmanuel, *Henri de Valois et la Pologne en 1572*, t. III, *Documents et pieces justificatives*, Paris 1867;

⁷¹ Jan Kosiński pisarz ziemski drohicki 1569–1588, syn Adama Kosińskiego kasztelana podlaskiego.
⁷² Andrzej Jałbrzyk Wszeński (Wyszyński) pisarz grodzki brański 1573–1590, podstarości grodzki brański 1590–1591, wojski drohicki 1586–1591, sędzia ziemski bielski 1591–1595.
⁷³ Melchior Kostro podstarości drohicki 1591–1596, sędzia grodzki drohicki 1594, sędzia ziemski bielski 1595–1615, deputat do sądu *ultimae instantiae* z ziemi drohickiej lub mielnickiej. Forma nazwiska: „Kostrowski” została zapisana zapewne omyłkowo.
⁷⁴ Piotr Gnojeński (Gnoński) podkomorzy mielnicki 1578–1581.
⁷⁵ Jan Melchior Bokiej (Bokij) h. własnego. Rodzina Bokiejów sprawowała urzędy w ziemi drohickiej i mielnickiej w XVI i XVII w.
⁷⁶ Marcin Brzozowski podstoli podlaski i bielski 1580–1616, podstarości grodzki brański 1591–1596, starosta brański 1596–1609, podkomorzy bielski 1617–1620, deputat do sądu *ultimae instantiae* z ziemi bielskiej.
⁷⁷ Maciej Pobikrowski sędzia grodzki drohicki, pisarz ziemski drohicki 1588–1597, sędzia ziemski drohicki 1597–1602.

Volumina Constitutionum, t. 2: 1550–1609, vol. 1: 1550–1585, wyd. I. Dwornicka, S. Grodziski, W. Uruszczak, Warszawa 2005.

Volumina Legum, t. 6, wyd. J. Ohryzko, Petersburg 1860.

Opracowania

Balzer O., *Geneza Trybunału Koronnego. Studium z dziejów sądownictwa polskiego w XVI wieku*, wyd. 2., Warszawa 2009.

Bednaruk W., *Trybunał Koronny. Szlachecki sąd najwyższy w latach 1578–1794*, Lublin 2008.

Dubas-Urwanowicz E., *Bezpieczeństwo wewnętrzne a geneza Trybunału. Sądownictwo koronne dwóch pierwszych bezkrólewí*, [w:] *Praktyka życia publicznego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVI–XVIII wieku*, pod red. U. Augustyniak i A.B. Zakrzewskiego, Warszawa 2010.

Dubas-Urwanowicz E., *Król i szlachta na sejmach Batoriańskich. Konflikty i kompromisy*, [w:] *Między monarchią a demokracją: studia z dziejów Polski XV–XVIII wieku*, Warszawa 1994.

Dubas-Urwanowicz E., Łopatecki K., Urwanowicz J., *akta sejmikowe podlaskie – specyfika edycji*, „Studia Edytorskie” 2022, t. 4.

Gawron P., Moniuszko A., *O Trybunale Koronnym w epoce Wazów. Uwagi na marginesie pracy Waldemara Bednaruka „Trybunał Koronny: szlachecki sąd najwyższy w latach 1578–1794”*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2010, t. 62, z. 1.

Gierowski J.A., *Sejmik generalny księstwa mazowieckiego na tle ustroju sejmikowego Mazowsza*, Wrocław 1948.

Gołaszewski Ł., Zakrzewski A.B., *Ustrój województwa podlaskiego, XVI–XVIII wiek. Wybrane problemy*, [w:] *Podlasie nadbużańskie. 500-lecie województwa podlaskiego*, red. O. Łatyszonek, Ciechanowiec 2013.

Halecki O., *Przylączenie Podlasia, Wołynia i Kijowszczyzny do Korony w roku 1569*, Kraków 1915.

Jarmolik W., *Powstanie województwa podlaskiego*, „Białostoczczyzna” 1994, nr 4 (16).

Kalinowski E., *Podlasianin Wielkopolaninem: z nieznanych dziejów przynależności terytorialnej Podlasia po 1569 r.*, „Przegląd Historyczny” 2015, t. 106, z. 3.

Kalinowski E., *Szlachta ziemi bielskiej wobec bezkrólewí w XVI–XVII wieku*, Warszawa 2020.

Kieniewicz L., *Senat za Stefana Batorego*, Warszawa 2000.

Kłodziński A., *Na drodze do powstania Trybunału Koronnego, Projekty sejmu warszawskiego z r. 1556/7*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Oswalda Balzera*, t. 2, Lwów 1925.

Lepszy K., *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI w. do poł. XIX w.*, Wrocław 1953.

Maisel W., *Trybunał Koronny w świetle laudów sejmikowych i konstytucji sejmowych*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1982, t. 34, z. 2.

Maroszek J., *Dzieje województwa podlaskiego do 1795 roku*, Białystok 2013.

- Sucheni-Grabowska A., *Monarchia dwu ostatnich Jagiellonów a ruch egzekucyjny, cz. I: Geneza egzekucji dóbr*, Wrocław 1974.
- Sucheni-Grabowska A., *Spory królów ze szlachtą w złotym wieku*, Kraków 1988.
- Śladkowski W., *Sąd „ultimae instantiae” trzech województw: sandomierskiego, lubelskiego i podlaskiego 1574–1577*, „Rocznik Lubelski” 1960, t. III.
- Uruszczak W., *Zasady ustroju społecznego Rzeczypospolitej Obojga Narodów a Trybunał Koronny*, [w:] *Trybunał Koronny w kulturze prawnej Rzeczypospolitej szlacheckiej*, red. A. Dębiński, W. Bednaruk, M. Lipska, Lublin 2008.
- Urwanowicz J., *Sejmiki podlaskie w XVI–XVIII w. a kształtowanie się Podlasia jako regionu*, [w:] *Konteksty regionalności. Badania inter- i transdyscyplinarne*, red. A. Kopiczko i in., Olsztyn 2019.
- Urzędnicy podlascy XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. E. Dubas-Urwanowicz, W. Jarmolik, M. Kulecki, J. Urwanowicz, Kórnik 1994.
- Zarzycki W., *Trybunał Koronny Dawnej Rzeczypospolitej*, Piotrków Trybunalski 1993.

STRESZCZENIE

Laudum sejmiku województwa podlaskiego z Drohiczyzna, 9 września 1577 r.

W wydawanym dokumencie znajduje odbicie kilka spraw o charakterze państwowym i regionalnym. Odzwierciedla on dążenie do reformy sądownictwa apelacyjnego w Królestwie Polskim w II poł. XVI w. Sąd apelacyjny, zarazem najwyższy, wynikał z prerogatywy i zobowiązania królewskiego. Monarcha realizował funkcję sędziowską rozpatrując sprawy podczas obrad sejmowych. Rosnąca ilość zaległych apelacji z terenu całej Korony powodowała niezadowolenie osób zainteresowanych. Był to pragmatyczny powód do podjęcia dyskusji nad wprowadzeniem zmian w sądownictwie apelacyjnym. Był też powód programowy: *correctura iurium* stanowiła postulat szlacheckiego ruchu egzekucyjnego. Dążenia do wprowadzenia zmian w sądownictwie apelacyjnym przebiegały dwutorowo. Pierwszy nurt zmierzał do powołania nowej centralnej magistratury. Drugi nurt – oddolny, przejawiał dążenia szlachty do powołania sądu apelacyjnego w postaci zdecentralizowanej: poszczególne sejmiki powoływały na terenie swego okręgu sądy *ultimae instantiae*. Na ostateczny kształt powołanego w 1578 r. Trybunału Koronnego wywarły wpływ oba nurty. Podlasie, inkorporowane do Korony podczas sejmu w Lublinie w 1569 r., znalazło się w obliczu trwającej już rozgrywki o sądy apelacyjne. Szlachta województwa podlaskiego zdecydowała się dołączyć do szlachty województw sandomierskiego i lubelskiego, przodującej w działaniach na rzecz reformy sądownictwa wyższej instancji, by wspólnie powołać sąd *ultimae instantiae*. Równocześnie zabiegi o powołanie owego sądu walnie przyczyniły się do utrwalenia się na terenie Podlasia czwartego sejmiku, wojewódzkiego (obok trzech istniejących już sejmików ziemskich).

SUMMARY

**Resolution of the Assembly of the Podlasie Province of Drohiczyn,
9 September 1577**

Several state and regional issues are highlighted in the document. It reflects the push for the reform of courts of appeal in the Kingdom of Poland in the second half of the sixteenth century. The court of appeal, being the highest court, resulted from the royal prerogative and obligation. The monarch exercised his judicial function by hearing cases during Sejm sessions. The growing backlog of appeals from across the Crown caused resentment among the involved parties. This was a pragmatic reason to initiate a discussion on introducing changes in the appellate judiciary. There was also a programme reason: *Correctura iurium* was a demand of the nobility's enforcement movement. The drive for change in the appellate judiciary advanced along two tracks. The first track was aimed at establishing a new central authority. The second track, a grassroots one, manifested the nobility's drive to establish a court of appeal in a decentralized form: individual electoral assemblies appointing *ultimae instantiae* courts within their areas of operation. The final shape of the Crown Tribunal, established in 1578, was influenced by both tracks. Podlasie, incorporated into the Crown during the Lublin Sejm of 1569, found itself facing an ongoing showdown over the courts of appeal. The nobility of the Podlasie province decided to join the nobility of the Sandomierz and Lublin provinces, at the leading edge of the efforts to reform the higher courts in order to jointly establish the *ultimae instantiae* court. At the same time, endeavours to create this court were instrumental in consolidating the fourth general assembly, a provincial one (in addition to the three already existing assemblies), in Podlasie.